

Nr. 8 December 1985

S.O.K Mededelingen

Nr. 8 December 1985

S.O.K Mededelingen

Een uitgave van de
Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Enige bijzonderheden over het ontstaan van de "Nieuwe Groeve". J. Slenter	3
Collasberg of Marresberg? F. Vossen	6
"Als sy in den graet wilden afcomen". T. Breuls	8
Het water in de Gemeentegrot (deel 1). J. van Schaik en C. Starmans	18
De vleermuizen in de Nieuwe Groeve achter St. Joseph. A. Voûte	22
16e eeuwse valsmunters in een nog oudere groeve. H.M.A. Bochman	28
Enige opmerkingen betreffende de onderaardse gangen onder de kasteel ruïne te Valkenburg. J. Diederén	34
In Memoriam Hub Rademakers	38

Enige bijzonderheden over het ontstaan van de "Nieuwe Groeve"

Door br. J. Slenter

In aansluiting op het artikel over de Nieuwe Groeve van F.S. van Westreenen in SOK-Mededelingen 7, wil ik proberen nog wat nadere gegevens te verstrekken over deze groeve.

Als we over de Nieuwe Groeve praten moeten we niet vergeten dat aanvankelijk het terrein vóór de Scharnderberg, als ook vóór de Nieuwe Groeve, geheel anders was dan zoals we dit nu kennen.

Op de plaats van de huidige boerderij achter St. Josph stond vroeger een huis met tuin "groot drie aren en vijftig centiaren", waarachter de toegang tot de Scharnderberg lag.

Na de bouw van de boerderij werd nabij de ingang van de Scharnderberg erg veel mergel weggebroken, zodat een gedeelte van die oude groeve verloren ging en de steilwanden ontstonden die er nu zijn.

Hetzelfde zien we bij de Nieuwe Groeve, waarvan de toegang aanvankelijk ook enige tientallen meters naar voren gelegen heeft. In de winter van 1936 werd hier bijvoorbeeld nog veel mergel weggehaald. Mogelijk zijn ook hier gangen weggeschoten, die aansluiting hadden met de oude gangen vooraan in de Nieuwe Groeve.

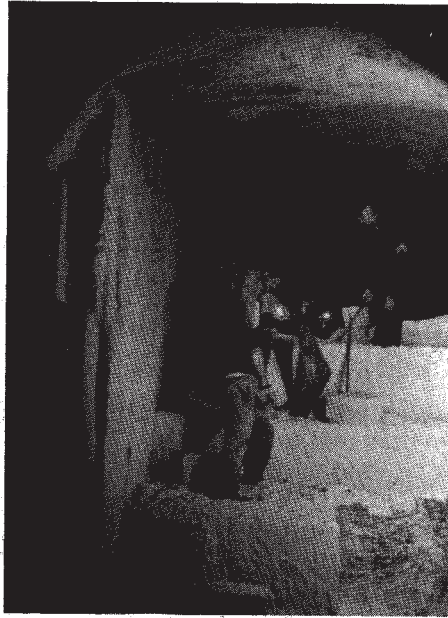
Samen met de oude gangetjes achter de stal naast de boerderij is het best mogelijk dat dit oorspronkelijk mét de Scharnderberg tot één gangenstelsel behoorde.

Volgens pater J. Slangen, in zijn handschrift "Pater Kuster als bouwheer van het Voogdgesticht", werd direkt na de aankoop van de terreinen besloten om een nieuwe groeve te exploiteren voor het verkrijgen van bouwstenen.

De Scharnderberg en de Heerderberg waren door de toenmalige Mijn-inspectie afgekeurd.

In de maanden juni en juli 1911 ging men proberen "...om goeie mergel te vinden om dan een nieuwe groeve te beginnen". Dit zoeken naar goede ontginbare steen deed men met behulp van enige goede vaklieden, waarvan de voornaamste Faiseur en Quaden waren. "Het was snikheet en onder een afdakje van blaren zag men ze dan zagen en breken van de morgen tot de avond".

Toen men met de Nieuwe Groeve bezig was en het allemaal wat langzaam ging, kreeg men alsnog een vergunning om in de Keerderberg te gaan breken. Zo ontstond aldaar het zogenaamde "linker-gedeelte".

Nadat gebleken was dat de steen hard genoeg was, werd met man en macht gewerkt in de Nieuwe Groeve als ook in de Keerderberg. Aanvankelijk werd er met kar en paard gewerkt om de blokken af te voeren, maar al spoedig kwam hiervoor een smalspoor in de plaats.

Er kwamen zich steeds meer blokbrekers uit Sibbe, Valkenburg, Berg en Terblijt, enz. aanbieden, zodat het een enorme bedrijvigheid werd.

Naast de mergelstenen die men nodig had voor de eigen bouw werden er ook veel stenen verkocht "...omdat er brood op de plank moest komen",

Verder ging de losse mergel met vrachten tegelijk naar diverse plaatsen in Nederland en stonden er bovendien nog een viertal steenovens en kalkovens op het terrein.

Het laatste jaar voor de Tweede Wereldoorlog werd de Nieuwe Groeve in gereedheid gebracht om eventueel als schuilkelder te dienen. Voor zo'n schuilgelegenheid werd een nooduitgang noodzakelijk geacht. De bedoeling was deze te laten uitkomen in het bos waar zich de grote instorting van de Heerderberg bevindt. Deze grote kuil wordt de "Vossekuil" genoemd. Nadat ir. van Schaik de richting had bepaald, begon men in 1939 met

het uitbreken van de lange gang. Het werk vorderde goed en tussen 10 en 13 mei 1940 werd er hard gewerkt om de doorbraak te voltooien. Vlak voor de doorbraak in de Vossekuil werd een reeds bestaande doodlopende gang aangesneden. Deze gang lag één meter hoger dan die men gegraven had, maar er was nu veel werk bespaard en men kon direkt met de trap naar boven beginnen.

Zeer waarschijnlijk had de aangesneden gang oorspronkelijk verbinding met het oude gangenstelsel van de Heerderberg, doch werd hij afgesloten van de rest van dit stelsel door de grote instorting die eens plaats vond.

De nieuwe uitgang werd aanvankelijk door middel van een ijzeren hek afgesloten. Omdat dit steeds vernield werd, werd deze uitgang in 1968 hermetisch dicht gemaakt.

In het begin van de oorlog werden er tevens bij de ingangen van de groeve zware deuren geplaatst, omdat men bang was dat er gas gebruikt zou worden.

*Tijdens de bouw
1911-1912*

Bron

Husson, A., ± 1946. De Heerderberg.
Slangé, J., 1952. Pater Kusters als bouwheer van het Voogdijgesticht.
Beide scripties zijn niet gepubliceerd.

Collasberg of Marresberg?

Door Frank Vossen

De Collasberg in Zichen Zussen Bolder bevat een schat aan aantekeningen en opschriften die met zekerheid teruggaan tot de zeventiende eeuw. Toch heeft de groeve haar typische vorm meer dan waarschijnlijk in de achttiende eeuw verkregen.

Het meest voorkomend opschrift in de groeve is "R:M", meestal samen met een achtpuntige ster en een jaartal uit de eerste helft van de achttiende eeuw.

Omdat deze initialen -geschreven of gekrast- zo vaak opduiken, tot in de verste uithoeken van de groeve toe en bovendien niet zelden in relatie tot mijnbouwkundige voorzieningen die het landschap in de Collasberg zo bepalen (zie SOK-Mededelingen no 7, pag. 10-12.), kan deze "R:M" bijna onmogelijk een toevallige bezoeker zijn geweest. "R:M" moet iemand zijn geweest die in de berg werkte of de berg erg goed kende!

Na veel speurwerk vonden we een vage inkrassing op een stutmuurtje: "Joris Marres 1702".

Eindelijk een naam met een M en een mogelijk aanknopingspunt om verder te zoeken.

En jawel, bij één van de volgende bezoeken konden we een mooie stap voorwaarts zetten: "1718 - den 28 janarius begost hier te wercken - Renier Marres" en in een ander gangetje, in vogelvlucht op slechts vijf meter afstand: "A° 1718 - den 28 janaius hier begonst te wercken - Jories Maraes - uit den berch".

"R:M" is dus géén toevallige bezoeker geweest!

Een ander opschrift toont dit nog eens overduidelijk aan: "Breedten van de steen. 1719 Renier Marres. Saet Mastrigher Sat. Dit is ..."

De verdere tekst is bij latere steenwinning weggezaagd. Wat de woorden "saet" en "sat" betekenen is nog niet duidelijk.

Nu bleken ook andere stukjes in de puzzel te passen. Zo vonden we bijvoorbeeld een tekening van een blokbreker met een aantal zagen en andere blokbrekerswerktuigen en ... de initialen "R:M". Hij werkte dus als blokbreker in de groeve!

Het werd tijd om de archieven te raadplegen en Renier en Joris Marres op te sporen en te identificeren. De doop-, trouw-

en overlijdensregisters van Zichen Zussen Bolder berusten in het Rijksarchief te Hasselt en ook hier hadden we na enig speurwerk succes.

Renerus Mares werd geboren op 9 maart 1688 als oudste zoon van Georgius Mares en Helena Mares.

Georgius overleed op 3 februari 1722 en Renerus stierf op 5 juli 1748 in de leeftijd van 60 jaar. Hij was ongehuwd.

We kunnen dus stellen dat in die tijd de familie Marres of Mares

Foto:
T. Breuls

van vader op zoon het ambacht van blokbreker uitoefende en dat met name zoon Renier het huidige gezicht van de groeve heeft bepaald.

Van vroegere of latere activiteiten van de familie Marres zijn tot nu

toe nog geen sporen in de Collasberg terug gevonden, maar in de familiechroniek van Willem Heynen uit Zichen lezen we onder "anno 1674" hoe de Franse troepen van de Prins Condé Zichen en Zussen plunderden: "Sy liepen af Marresbergh, de voorste boggen in Stasberge; sy mynden oock de andere bergen af te loopen, dat men sich niet lustich geweert hadde".

Noch de naam Marresberg, noch Stasberg zijn in Zichen Zussen Bolder nog bekend.

Zou het niet mogelijk zijn dat de voorouders van Joris en Renier Marres reeds een eigen groeve exploiteerden?

Collasberg of Marresberg?

"Als sy in den graet wilden afcomen"

Door T. Breuls

Maastricht met zijn omliggende dorpen is door de eeuwen heen een uitzonderlijk door oorlogsgeweld geteisterd gebied geweest.

Ontelbare malen doorkruisten horden legers en legertjes de omgeving, daarbij alles brandschattend en plunderend. Het aantal doden en gewonden onder de burgerbevolking, alsmede de materiele schade aan huizen, (veld)vruchten en andere bezittingen zal wel nooit te becijferen zijn.

Dat de bevolking in deze tijden een goed heenkomen trachtte te vinden in de grotten om have en goed veilig te stellen, is reeds vaker in de "groevenliteratuur" beschreven.

Dat Maastricht met omgeving zo vaak krijgsgebied is geweest is niet zo verwonderlijk. MORREAU L.J. BOLWERK DER NEDERLANDEN. 1974. De legers betrokken hun voedsel zoveel mogelijk uit de streken waar zij op hun veldtochten doorheen kwamen. Deze routes liepen daartoe meestal door vruchtbare gebieden. Grote delen van de verder gelegen omgeving van Maastricht bestonden nog uit woeste en onvruchtbare gebieden, zoals de Kempen en de Peel, die zodoende een soort natuurlijke barrière vormden. Bovendien vormde de Maas een uitstekende Noord-Zuid verbinding en het vervoer over water was tussen 1500 en 1800 het transportmiddel bij uitstek. Vooral in de 16e en 17e eeuw waren de wegen slecht en door de weersinvloeden (zomer/stof en winter/modder) vaak onbegaanbaar. Niet altijd echter was de Maas bevaarbaar door de soms geringe waterstand in de zomer en het grote verval in de winter, doch de wegen die langs de oevers liepen waren in redelijke staat.

Zodoende nam Maastricht een strategische positie in. Eenmaal in bezit genomen diende ze o.a. als bescherming van de waterweg, als uitvalsbasis, als magazijnstad en als barrière. Vandaar dat Maastricht een gewild krijgsdoel was met alle trieste gevolgen voor de bevolking in de omringende dorpen!

Het was daarom dat in sommige perioden het meer regel dan uitzondering was dat de bevolking haar heil in de ondergrondse groeven zocht.

Menig opschrift of ingekraste tekening op een wand getuigt van de onvrijwillige schuilplaatsen.

Niet iedereen had echter in geval van nood een groeve "bij de hand".

Veel groeven lagen niet dicht bij de bevolkingscentra zoals dat heden het geval is. De Gemeentegrot of Valkenburggroef lag op het grondgebied van Berg en Terblijt: "Boete de poort", zoals men dat nog steeds in Valkenburg zegt. De Sint Pietersberg lag zelfs op enige kilometers afstand van Maastricht, zoals dat ook gold voor de groeven van Gronsveld en Heer.

Misschien dat Kanne en Geulhem wat dichterbij de groeveningen lagen.

Doch de inwoners van Zichen en Zussen woonden boven óp "de berg"! Veel boerderijen en huizen hadden rechtstreeks verbinding met de onderliggende "cuylen". Deze verbindingen werden en worden "graeten" genoemd en zijn naar beneden

Foto:
Gemeente Riemst
DAC Groeven

uitgehouden trappen, eerst in de leem en dan in de kalksteen, die reiken tot de er onderliggende groeven. Soms werden deze graeten gemaakt om toegang te krijgen tot de winbare steenlaag; soms ook werden de graeten gemaakt om, afgediept tot het gangenstelsel, een veilige vluchtweg te scheppen.

Ook in het kerkdorp Val van Valmeer bevinden zich "cuylen" met graeten als enige toegang onder oude boerderijen. Deze

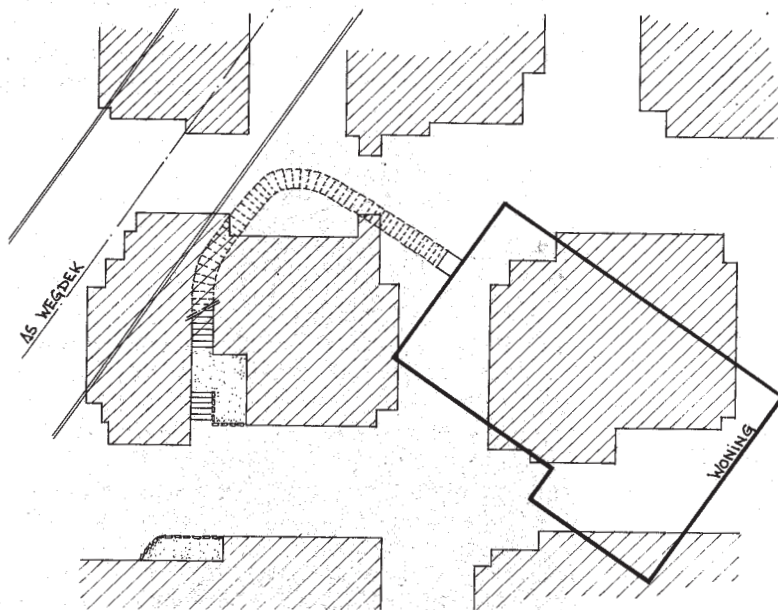
groeven staan momenteel geheel vol grondwater zodat (terrein) onderzoek niet kan plaatsvinden.

Bij mijn weten is buiten Val en Zichen-Zussen slechts één graet bekend.

Op de grens van Vroenhoven en Kanne, waar vroeger het buurtschap "de Keel" lag, stond een oude boerderij met een graet naar het bovendee van de groeve de Keel. Deze graet is nog deels vanuit de groeve te beklimmen, maar na enige meters wordt de doorgang versperd door puin en aarde.

In de graet staat het jaartal 1761 geschreven.

tekening
Gemeente Riemst
DAC Groeven

Het onvrijwillige verblijf in de groeve was verre van comfortabel. De grote onzekerheid over de duur van het verblijf, de ongerustheid over de soms in alle haast verlaten huizen en bezittingen, de rechteloosheid en de omstandigheden in de groeve zelf waren vaak een hel voor de vluchtelingen.

In zijn "Chronijk van het dorp Opcanne bij Maastricht" verhaalt Winand Mengels in de "Sluytreden over het jaer 1748" over de erbarmelijke omstandigheden waarvan de inwoners als vluchtelingen in de groeve te maken hadden:

"...ten anderen moet men oock consideren al en hadt geene kranckheydt alhier geregeert, dat de menschen evenwel souden hebben moeten siek worden, door de geduerige onruste die ze hadden als mede den angst ende vreeze die dezelve moesten onderstaen, en noch het principaelste, dat de menschen den meesten tydt, in den bergh moesten wonen, in den geur en stanck der beesten, in den rook en rottigheyd en andersins,

soodat men oock geene gesunde spyse konde genieten, want het brood, vleesch, boter, kaas, dat alles stonck naer den bergh en den roock, en was het meestendeel verdorven, soodat wy van dese plaege ons deel oock gehadt hebben".

En "geplaagd" werden ze al véle malen. In de "beschrijvinge van het jaer 1746" vermeldt Mengels dat "de armé dagelykx naeder bij kwam" en de inwoners van Kanne hun beste zaken als goud, zilver en lijnwaad naar Maastricht brachten.

In de tijd woedde de Oostenrijkse Successie oorlog (1740-1748) die werd gevoerd over de opvolging van de Oostenrijkse erflanden en uitgedroefd was tot een bijna totale Europese oorlog. De gevechtshandelingen hadden zich vanuit het zuiden van Europa verplaatst naar het noorden. (GROTE NEDERLANDSE LAROUSSE ENCYCLOPÉDIE. 1977. E.A.) Na de overwinning te Fontenoy in 1745 op de Engelsen en de daarmee verbonden Republiek konden de Fransen oprukken naar de Zuidelijke Nederlanden en dus naar onze streken.

De Oostenrijkers met hun bondgenoten werden verslagen bij Rocourt in 1746.

Deze slag, met de daarmee gepaard gaande schermutselingen en troepenbewegingen, plaatste de inwoners van Kanne weer voor grote zorgen. Het leger kwam steeds dichterbij. "Vans gelijken hebben zij hunne meubels en beesten naer de berg gebrocht; het was alsof die arme stomme beesten ook vooruit hunne ellende geweten hadden, want ze waren als met eene vreeze bevangen en lieten hun zonder eenige moete leyden en brengen, waer men ze wilde.

Het was een ellende om te zien, want de menschen stoocten en kookten in den bergh en hielden daer huys gelyk buiten in het dorp; het was dag en nag even duister daer binnen, de menschen en beesten verstikten bijna van den gedurighen roock. Onze arme burenen van Montenaken, Kesselt, Hees, Vleytingen, Laeffelt en meer anderen waeren hier ook allen komen vluchten met hunne beesten en meubels, om hun alhier in de gebergten konnen in zekerheid te stellen".

Vogels van allerlei pluimage streken nu in de streek neer. Soms was het te laat om te vluchten en werden de bewoners onverhoeds overvallen.

"Kort daerna (na de slag bij Rocourt. red.) quamen alle de pandieren en huzaren met alle verwoedheyd hier in Canne binnen-vallen." Er volgt dan een beschrijving van de wreedheden en brutaliteiten door de overvallers begaan, en verder: "...de menschen die nog in hunne huyzen waeren wierden nog deerlyck geslagen en gestooten en moesten opschaffen en bij de handt halen, het waes moeyelyck of niet, soe dat de arme inwooners alhier hunne huizen moesten verlaeten en met droefheyd gedwongen waeren naer den bergh te vluchten".

Ook andere dorpen werden niet gespaard: "...wel 4 of 5 uren verder...". "Susen en Sichem" werden eveneens dagelijks be-

Stadsarchief
Maastricht

zoekt, doch hier kwamen de "pandoeren oft hoezaeren" van een koude kermis thuis!

De inwoners hier verweerden zich dapper: "...hebben zij veel van dat volck dood geslagen en dood geschoten..."

In een door Mengels bijgevoegde nota komt de bijzondere betrokkenheid van de Zichenaren en de Zussenaren met de groeven naar voren. Hier blijkt hun "voordeel" op de inwoners van andere dorpen waar groeven lagen:

"Hier staet te noteeren, dat het dorp van Sussen gans en geheel hol is onder de aarde door de mergelblokken, die van tydt tot tydt gedurig uitgearbeidt zyn geworden, zoodat ieder huys-houden hunne kasmatten onder hunne huizen hebben, met eenen inganck in den kelder, waer zij met trappen naer beneden daer ingaen, hetwelck zy graden noemen. In deze bedriegelyke en onderaardsche plaatsen woonden en salveerden hun de inwooners voor het volck, zoodat de houseren meenden, dat geene menschen in het dorp hadden geweest, doch op een oogenblik tydt waeren de inwooners allen gewapend boven in de huizen en op de straeten en konden hunne vyanden alsoo van achter en van vooren beloeren".

Zoals hier te lezen valt, was het voor de mensen van Zichen en Zussen misschien gemakkelijker om hun lijf te redden, maar hun goed bleef uiteraard kwetsbaar.

We gaan nu verder terug in de geschiedenis.

Om de macht van de Republiek te breken trok Lodewijk XIV tijdens de z.g. "Hollandsche Oorlog" (1672-1678) met een voor die tijd geweldig groot leger van 120.000 man onder leiding van

de veldheren Turenne, Condé en Luxembourg door het Luikse naar het Noorden (ROGIER L.J. EENHEID EN SCHEIDING. 1973).

Ondanks de neutraliteit van 't Luikerland, plechtig erkend door Lodewijk XIV op 15 april 1672 en door de Prins van Oranje op 18 november werd de streek aan plundering en verwoesting prijsgegeven, aldus Paquay J. in "Uit een familiekronek". Deze familiekronek verhaalt de geschiedenis van de familie Heynen uit Zichen. Het eerste deel, geschreven door Willem Heynen, omvat de geschiedenis 1672-1689. Hierin kan men diverse details terugvinden over de onderaardse groeven. Niet alleen als schuilplaats, maar uiteraard ook als winplaats voor mergelsteen. In 1672, bij het tot stand komen van voornoemde neutraliteit, werden in Zichen en Zussen stenen als onderpand voor de vrede opgeëist: "...waer duer den ryengraef ons grootelycks gedreyght heeft als houdende sich geaffronteert ende om den peys te maeken hebben voor een eersten gegeven die 2 dorpen 300 (hondert) blokken steyn..."

Alles tevergeefs, want twee maanden daarna werden alle paarden uit de dorpen weggehaald, die na enige dagen tegen een soort losprijs teruggekocht konden worden.

Stadsarchief
Maastricht

We zien dus dat de bevolking niet alleen geplunderd werd, maar dat het ook gewoon was om arbeid af te dwingen. In deze streek betekende dat vooral het breken en vervoeren van mergelblokken.

Na de val van Maastricht in 1673 werd tijdens de Franse bezetting van 1673-1678 het defensief vermogen van Maastricht op een aanmerkelijk hoger peil gebracht (MORREAU L.J. BOLWERK DER NEDERLANDEN. 1979). Ook de bewoners van Zichen en Zussen werden verplicht hun deel te leveren aan het vervolmaken van het verdedigingsstelsel.

Willem Heynen hierover: *"Anno 1674. Dit jaer hebben wy moeten beginnen steenen te vaeren om de stadt Maestricht te verstercken met redoutten staende in de bovenwercken, cruygende maer voor iederen block thien orden om tot Maestricht te bringen tot omtrent den Meye als wanneer men ons heeft gegeven 3 stuivers en halven ende wy moesten alle weeken twee oft drymael vaeren oft werden geexecuteert, ja daer sijn steenen gevaren sonder getalt"*.

En verder in dat jaar 1674: *"Van September tot November hebben wy alle sondagen en heilige dagen moeten naer Maestrich steenen varen om de bastions te maecken sonder manckeren ende dickwyls in de weecke ons werck moeten laeten staen"*. Dit herhaalde zich tot einde 1675, want in het verslag van dat jaar wordt nog eens vermeld dat zij *"...noch gedurig moesten vaeren"*. En in 1676 *"...hebben wy weder moeten steenen varen voor de Fransen den geheelen saeytyt duer, ons labuer moetende uytstellen"*. De onvrijwillige medewerking aan de verstevigingswerkzaamheden ging uiteindelijk door tot 1677: *"Wederom desen heelen winter te Maestricht moeten steenen voeren aen de bastilions ende battereye, al ons werck moetende te laet doen. Ick ben der geweest sedert Kersmis over de vertich rysen tot in Julius"*.

In feite is het relaas van Wilem Heynen één groot klachtenboek. Soms grenst zijn verslag over die jaren aan het ongeloofwaardige, als men de trieste aaneenschakeling beziet van brutale overvallen, wrede afpersingen, zinloze vernielingen en het gedwongen vluchten. De moed van de bevolking om steeds opnieuw te zaaien en te bouwen moet wel erg verbeterd zijn geweest. Een van de weinige lichtpunten in deze grauwe jaarverslagen was de mogelijkheid om de onderaardse groeven als schuilgelegenheid of als opslagruimte te gebruiken.

1673: *"Desen winter lagh allen hetgeene wy den voorgaende oust hadden ingedaen in den bergh. Onse vette besten hebben wy wel een maent in den bergh gemest, ja oock daer binnen geslagen ende gesouten, de rentbeest met de vercken; ons vlees is ten minsten dit jaer wel seven maenden in den bergh gewest nochtans niet bedorven; daer heeft altoos imant gedurende den tyt van 18 maenden in den bergh geslapen hier uyt huys om alles te bewaren"*.

Na de val van Maastricht in dat jaar verbleven de Fransen in de stad.

Eerder in dit verhaal is al de verplichte levering van mergelblokken aangestipt. Daar was het echter niet mee afgelopen. Ook moest het Franse bezettingsleger van voedsel en dergelijke worden voorzien. Condé was een van de drie veldheren die met het gigantische leger vanuit Frankrijk noordwaarts was getrokken.

In 1674 verbleven maar liefst 30.000 man op "den Maesbergh",

die het leger van de Prins van Condé vormden.

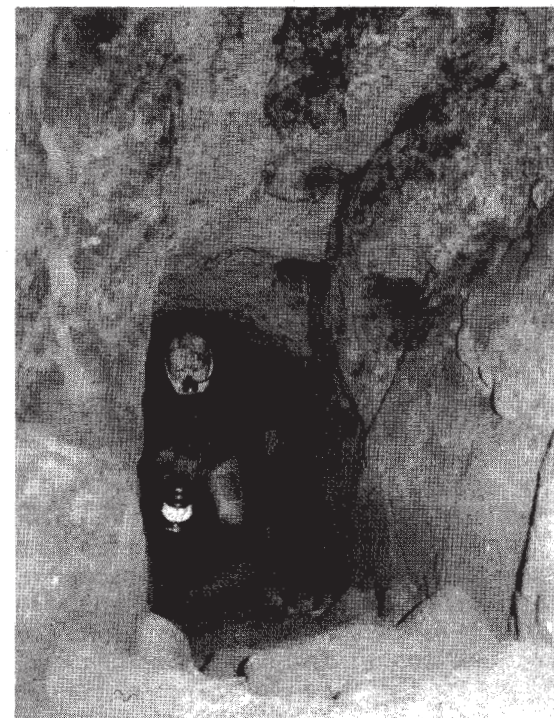
In die drie meidagen dat zij hier waren leden de dorpen in de omtrek meer schade dan zij tijdens de belegering van Maastricht in juni 1673 door Lodewijk XIV hadden ondervonden, aldus de kroniekschrijver.

"...want sy namen alles wegh: muebelen ende besten, vruchten ende dacken van de huysen; sy plunderden alle de kercken hier int ront tot in de Kempen toe". Ook de groeven kregen de "nodige" aandacht: *"Sy liepen af Marresbergh, de voorste boggen in Stasberge; sy mynden oock de andere bergen af te loopen, dat men sich niet lustich geweert hadde"*. Hieruit blijkt dat hoe groot en gewelddadig de overmacht ook was, de Zichenaren en Zussenaren zich niet altijd lieten ringeloren. Zoals reeds beschreven is, maakte Mengels daar driekwart eeuw later nog eens melding van!

Toch wisten de overvallers wel eens de grotten binnen te komen, want Heynen vervolgt: *"Sy lieten sich afgaen hier int dorp in de putten ende cuylen halende uyt hetgeene de menschen daer in gedaen hadden om te bewaeren"*.

Maar in de lange reeks sombere voorvallen is het een verademing om te vernemen dat voor de overvallers niet alles van een leien dak ging en dat soms hun boze voornemens "lekker" niet door gingen:

foto
Gemeente Riemst
DAC Groeven

"Denselven keer hadden wy allen onse muebelen in onse cuyle afgelaten niet mynende dat sy aen desen cant soudē camperen dewelcke sy sonder twijfel daer uyt soudē gehaelt hebben ten waere dat ick soo wel gans allyn met groote benautheyt hadde bewaert.

Ick wasser allyn binnen sonder dat imant conden by my comen om my te helpen, betrouwende allyn op Godt ende syn moeder, op een pistol, eenen degen, 3 cogels ende vyf scuēt polver waermede ick onder hun, als sy in den graet wilden afcomen, lustich vier gaf soodat sy moesten meer als vyfthien mael uyt den graet retireren; sy worpen stroey en hout in den graet om my daer mede brandende te versticken; sy swoeren meer als honderden mael dat sy my moesten soo cleyn als hout cappen als sy soudē onder by my comen; sy wilden het huys in brant steecken want ick hun niet en liet by my comen; ick riep tegen dat ick niet en vervaert en was voor al Prins Condés leger. Sy waeren besich om in den graet en inde cuyl te comen van smorgens dry uren tot elf uren snoenens als wanneer sy eenen van onse naebuurs deden voor hun in den graet gaen ende sy volgden hem wel tot thien toe hem houdende met een corde aen syn been vast gemaekt opdat hy niet al loopen en soude oft sy soudem hem datelyck doot scieten; hy quam tot ontrent half wegh in den graet als wanneer hy met geweld naer my afsprong ende sy gingen altemael loopen gevende den moet verlooren omdat wy nu metons twee in de cuel waeren. Sy sloegen alles in huys in stucken, vensters en aldersins; hun was geseyt dat ick soo veel muebelen in de cuyl hadde, als oock waer was, jae meer als voor 3 duysen guldens: de onse, die van Meer, die van Fal, die van Kesselt, van Tongeren, oft de niet wel en hadde gedefendeert. Godt sy gelooft die my de coragie gaf om tegen te houden".

Heynen geeft min of meer aan dat er hier van verraad sprake was. Men had de overvallers namelijk verteld dat hij zoveel waardevolle zaken in zijn "cuyl" verborgen hield. Niet vermeld wordt of dat verraad al of niet onder dwang werd gepleegd.

Zijn veestapel had hij natuurlijk niet langs de smalle graet mee naar beneden kunnen nemen. De graet had hij speciaal laten maken om een goed heenkomen te kunnen zoeken: "...onse scaepen waeren noch gesalveert in den thienbergh alwaer sy twee dagen en nachten moesten vasten; de peerden waeren in ronckerenbergh; de coeyen die wy geransoneert hadden waeren in pastoersboggen ende ick met de muebelen allyn in de cuyl ende graet. Desen graet hadde ick over een maent oft twee laeten maecken als de Spaenschen hadden bestaan contributie te heysschen om in tyt van noot my daer in te salveren ende hy dede my als nu groot profyt om myne meubel kens te bewaren die daer sonder lichtelyck soude verloren hebben want niemant en hadde bynaest in de bergen gevlucht niet wetende dat dit leger hier soude comen camperen..."

Niet alleen de bewoners van Zichen en Zussen kenden de mogelijkheden van de grotten. Ook andere dorpen, en helaas ook de vreemde troepen: "In dese maent (februari 1676. red.) hebben die Hollanders de peerden van Lafelt uyt den nieuwen bergh gehaelt voor de contributie aldaer gevlucht synde".

Als ik het bovenstaande nog eens terug lees, vind ik het maar een triest verhaal. Een verhaal dat zich door de eeuwen heen eindeloos heeft herhaald op vele plaatsen van onze aardbol. Geleerd ervan hebben we nog niet en voor de toekomst zal dit verhaal nog wel aangevuld worden.

Met dit verschil dat men dan voor Pastoersboggen e.d. het woord atoomschuilkelders dient in te vullen.

Literatuurlijst

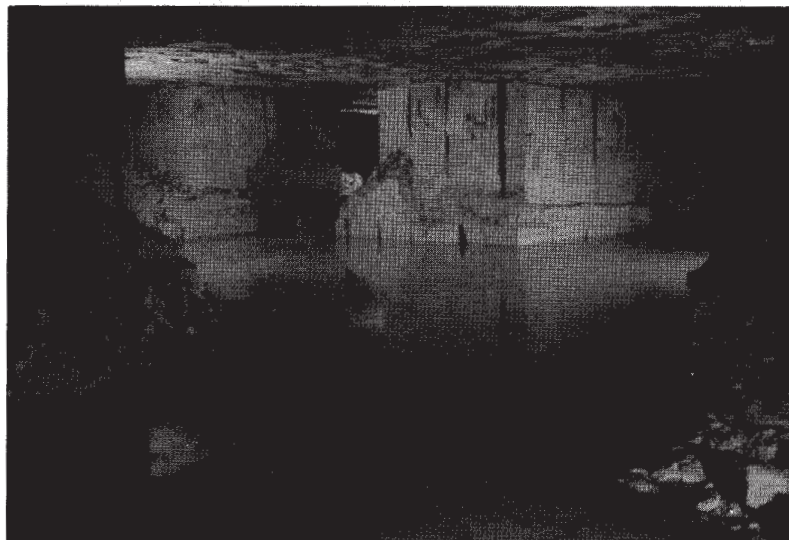
- Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie, z.j. 's Gravenhage.
 Grote Winkler Prins Encyclopedie, 1982. Amsterdam.
 Flamant, A.J.A., 1915. Chroniek van Maastricht. Maastricht.
 Mengels, W., 1740-1777. Memorie ofte Kronyckboeck van het dorp Opcanne.
 Morreau, L.J., 1979. Bolwerk der Nederlanden. Assen.
 Paquay, J., 1933. Uit een familiekroniek. Jaarboek van het Limburgsche Geschied- en Oudheidkundig Genootschap. Tongeren.
 Rogier, L.J., 1973. Eenheid en scheiding. Utrecht.

Het water in de Gemeentegrot (deel 1)

Door J. van Schaik en C. Starmans

'Zie hier in dezen hoek van den gang die tot een vertrek is verbreedt, in dezen hoek, waarheen de bodem afhelt, spiegelt de vlam van de fakkel in een kleinen waterplas. Vochtig is het mergelstof rondom. Hier welt een bron uit de diepte op.' Met deze woorden beschreef Ds. Craandijk¹⁾ in de tweede helft van de vorige eeuw water waarmee hij werd geconfronteerd in de Gemeentegrot van Valkenburg. De Gemeentegrot behoort tot de weinige groeven in Zuid-Limburg waar water aan de gangoppervlakte komt. In de Katakomben staat de kapel regelmatig onder water en in de Schenkgroeven in Meerssen kan bij een hoge waterstand van de Geul water het ingangsgedeelte binnenlopen.

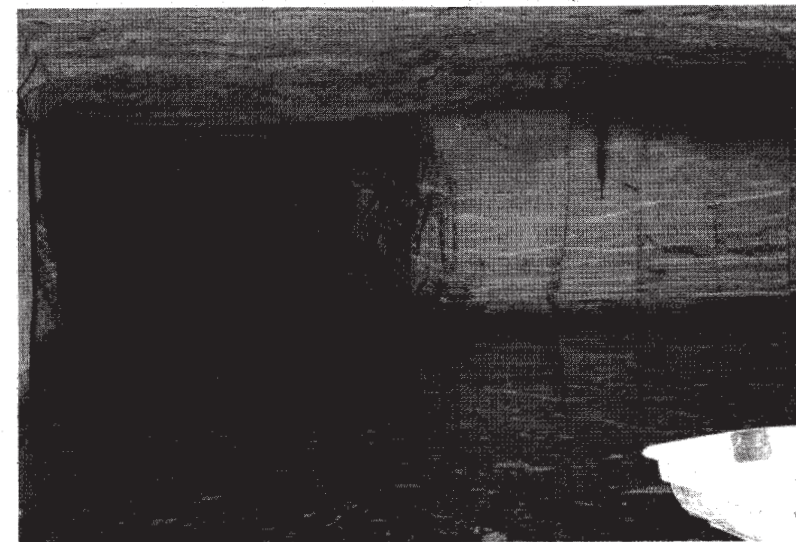
Foto:
H.M.A. Bochman

De Gemeentegrot is echter het enige gangenstelsel waarin de ondergelopen gedeelten regelmatig een zodanige omvang hebben dat van onderaardse meren wordt gesproken. Van de totale oppervlakte waarover de gangen met een lengte van circa 70 km zich uitstrekken wordt momenteel ruim 10 % in beslag genomen door de verschillende meren en plassen. Deze zijn op verschillende hoogten gelegen, hoofdzakelijk aan de westzijde van de groeve. Het water is zeer zuiver en heeft een temperatuur

van 8 à 9 graden Celsius. Alleen het water van het laagst gelegen meer, dat dagelijks door rondleidingen en rondritten wordt bezocht, is momenteel verontreinigd. De oorzaak hiervan is gelegen in de aanwezigheid van een boorgat in de nabijheid van het meer. Dit boorgat komt uit op het net dat het overtollige regenwater van de Cauberg afvoert. Wanneer het regent stroomt het water, takjes, blaadjes en straatvuil met zich meevoerende, naar het onderste meer en vervuult het. Een probleem dat eenvoudig valt op te lossen door bijvoorbeeld het afsluiten van het boorgat of het aanleggen van een opvangreservoir.

Het waterpeil van de onderaardse meren is niet constant. Binnen enige jaren zijn hoogteverschillen waargenomen van meer dan twee meter. Uiteraard heeft dit bij het ontginnen van de mergellagen tot de nodige problemen geleid. Met name in de tweede helft van de vorige eeuw werden de blokkbrekers geconfronteerd met goed ontginbare mergel, welke door het water zo goed als onbereikbaar was. Uit deze tijd stammen dan ook de proefgangen. Dit zijn meestal steil omhoog lopende gangen die tot doel hadden een goed wingebied te bereiken. Ze zijn alle gemaakt onder zeer zware omstandigheden, vaak dwars

door vuursteenlagen heen, en tot overmaat van ramp hebben ze nooit tot het gewenste resultaat geleid²⁾. Tenslotte zagen veel blokkbrekers zich genoodzaakt hun mergel via roofofbouw te bemachtigen, hetgeen weer leidde tot zwakke gedeelten en zelfs tot instortingen³⁾.

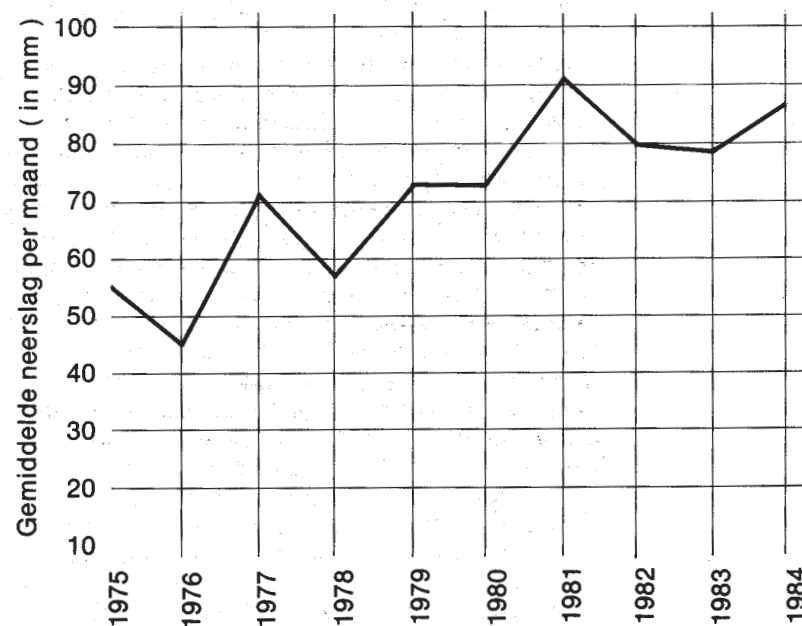
Ook tegenwoordig geeft het onderaardse water aanleiding tot moeilijke situaties. Zodra het water boven normaal peil uitkomt worden bepaalde in gebruik zijnde gedeelten van de groeve moeilijk begaanbaar, hetgeen ongunstig is voor de toeristische exploitatie hiervan. In 1968 werd een zodanige hoge waterstand bereikt, dat de rondleidingen hiervan ernstige hinder ondervonden, waarop het water over een afstand van honderden meters met slangen naar buiten moest worden gepompt. Sinds medio 1980 is wederom sprake van een aanzienlijk verhoogde waterstand. In 1983 waren verschillende gangen door het water zo glad geworden dat ze een gevaar opleverden voor rondleidingen en rondritten. Derhalve werden tientallen meters aan afvoerkanaal gegraven teneinde het water te transporteren naar niet in gebruik zijnde gangen. Hierbij werd ook gebruik gemaakt van een lichte pomp. Dit resulteerde echter in het eindeloos heen en weer pompen van hetzelfde water, zodat dit jaar, net als in 1968, een verbinding met buiten werd aangelegd.

Met name tijdens hoge waterstanden hebben velen zich beziggehouden met het vraagstuk van de herkomst van het water, hetgeen leidde tot uiteenlopende verklaringen. Vermeldenswaardig is hier dat het Geologisch Bureau te Heerlen in 1968 een onderzoek heeft ingesteld naar de herkomst van het water én de middelen welke ter bestrijding ervan zouden kunnen worden aangewend. Uit het onderzoek⁴⁾ blijkt dat het waterpeil gelijk is aan de hoogte van de plaatselijke grondwaterspiegel. Deze was destijds zeer hoog, zoals bleek uit de standen van het grondwater in de verschillende peilputten en dus ook het waterpeil van de onderaardse meren in de Gemeentegrot. Deze hoge grondwaterspiegel was op zijn beurt weer een gevolg van langdurige regenval in de daaraan voorafgaande jaren. De voornaamste conclusie van het rapport is dus dat er een verband bestaat tussen lange neerslagperiodes en het stijgen van de waterstand in de Gemeentegrot. Volgens het Geologisch Bureau moet bij de vertraging waaraan dit laatste onderhevig is gedacht worden aan een periode van 18 maanden.

Zoals gezegd is het waterpeil de laatste jaren weer aan het stijgen. In 1983 was zelfs een sterke verhoging van de waterstand te constateren en men zou zich nu kunnen afvragen of de door het Geologisch Bureau ontwikkelde theorie ook nu van toepassing is. De hierbij afgebeelde grafiek geeft een overzicht van de gemiddelde neerslag per maand in de gemeente Valkenburg gedurende de periode 1975 - 1984. De neerslaggegevens hiervan zijn ontleend aan het Koninklijke Nederlands Meteorologisch Instituut (K.N.M.I.) in de Bilt. Vanaf 1979 is de hoeveelheid neerslag per maand hoger dan het gemiddelde. Dit zou de stijging van de waterstand van de onderaardse meren medio 1980 tot gevolg kunnen hebben

gehad. In 1981 werd het hoogste maandgemiddelde van de periode 1975 - 1984 bereikt, namelijk 91,3 mm. Dit hoge maandgemiddelde is het gevolg van zeer veel neerslag gedurende de laatste maanden van het jaar. Ongeveer 18 maanden later is in de Gemeentegrot een sterke stijging van de waterstand te constateren. Ook na 1981 ligt de hoeveelheid neerslag boven het gemiddelde, hetgeen wellicht een verklaring inhoudt voor de voortdurende hoge waterstand in de Gemeentegrot. Men zou dus kunnen stellen dat de hoge waterstand van de laatste jaren een bevestiging is van de theorie van het Geologisch Bureau.

Gemiddelde neerslag per maand in Valkenburg aan de Geul gedurende de periode 1975 - 1984.

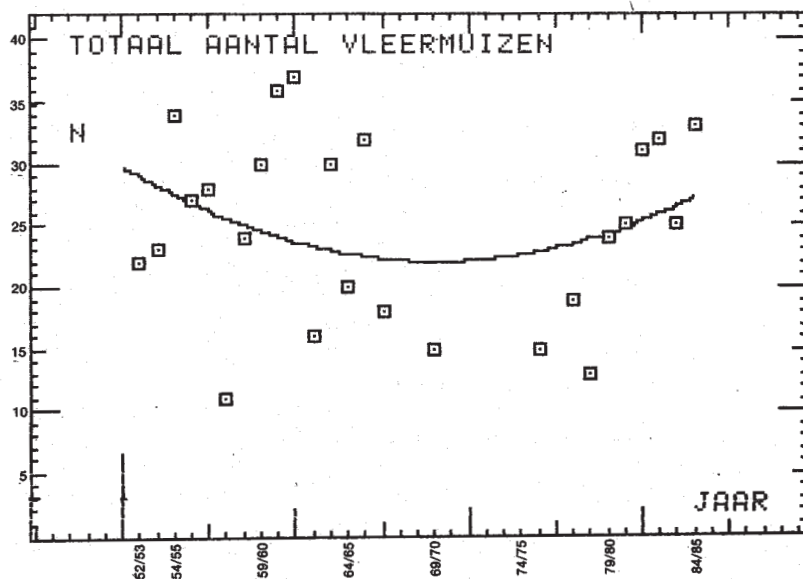
(Wordt vervolgd.)

- 1). Ds. Craandijk, Wandelingen door Limburg, 1883
- 2). Voorbeelden van proefgangen in de Gemeentegrot zijn bijvoorbeeld 'Klauwpijp', dede 'Pauluspijp' en de 'Grote Pijp'.
- 3). Hierbij zou men kunnen denken aan de instortingen nabij de aansluiting met de Fluwelengrot en de instortingsgordel ten noordoosten lauwpip.
- 4). Dr. W.F.M. Kimpe, Heerlen 1968.

Myotis myotis (Vale vleermuis)	0																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
--------------------------------	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Tabel 1 geeft de inventarisatiegegevens sedert 1952. Uit deze tabel blijkt, dat het helaas geen ononderbroken reeks gegevens betreft. Gedurende acht winters in de zestiger en zeventiger jaren werden geen tellingen uitgevoerd. Toch hebben de gegevens uit de overige vijftientig winters ons wel iets te zeggen. Tabel 1 en fig. 1 laten zien, dat de groeve in tegenstelling tot de verwachtingen van Van Wijngaarden sedert 1952 nooit een rijke overwinteringsplaats is geweest. Het grootste aantal overwinterende dieren in die periode was 37. Ondanks die hiaten in de periode 1967-1977 krijgen wij de indruk, dat het aantal overwinteraars in de periode 1966-1975 een dieptepunt bereikte om daarna weer uit dit dal omhoog te klimmen. Deze indruk stemt globaal overeen met de inventarisatiegegevens uit het St. Pietersberg complex in dezelfde periode (VOÛTE, 1983).

Fig. 1
Het verloop van het aantal in de groeve overwinterende vleermuizen in de periode 1952-1985.

Tabel 1 maakt ook duidelijk, dat de Nieuwe Groeve niet is ontkomen aan de afname van de diversiteit die kenmerkend is voor het gehele Zuidlimburgse gebied in de beschouwde periode (DAAN ET AL. 1980). De zeven overwinterende soorten uit de vijftiger jaren zijn "verarmd" tot drie à vier soorten van nu. Los van de incidentele waarnemingen van exemplaren van de Mopsvleermuis, de Grote hoefijzerneus, de Kleine hoefijzerneus en de Bechsteins vleermuis, zijn de Vale vleermuis en de Grootoorvleermuis, die eertijds regelmatig aangetroffen werden, geheel verdwenen. De Meervleermuis en de Ingekorven vleermuis hebben zich hier op een min of meer constant niveau weten te handhaven en de Franjestaart is duidelijk in aantal afgenomen. De hoofdrolspelers in het bestand vertonen een

tegengestelde ontwikkeling. De Baardvleermuis, die oorspronkelijk het meeste gewicht in de schaal legde, is nagenoeg verdwenen (fig. 2) terwijl de Watervleermuis uit een tweede positie is opgeklimmen naar een overheersende plaats (fig. 3). Het blijft een fascinerende vraag hoe deze ontwikkeling tot stand is gekomen en of concurrentie hierin een rol gespeeld heeft. Voorlopig moeten wij hierop het antwoord schuldig blijven.

Fig. 2
Het verloop van het aantal overwinterende Baardvleermuizen in de periode 1952-1985.

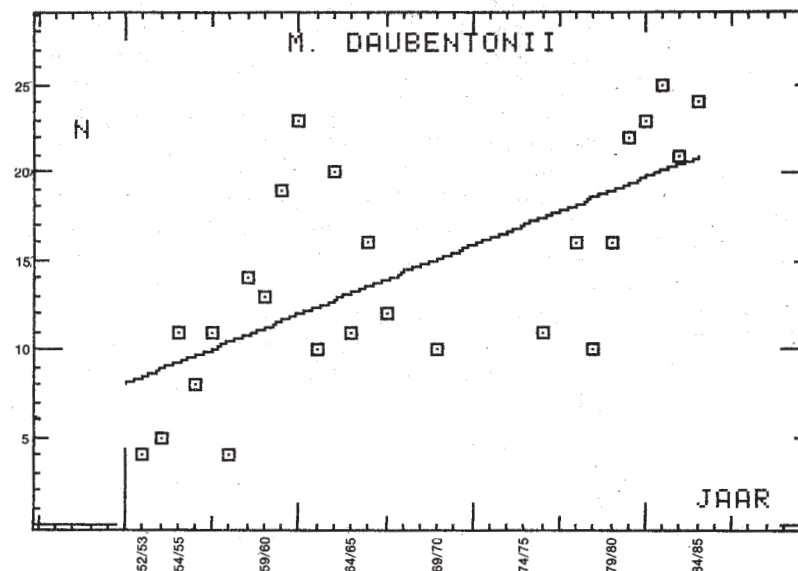
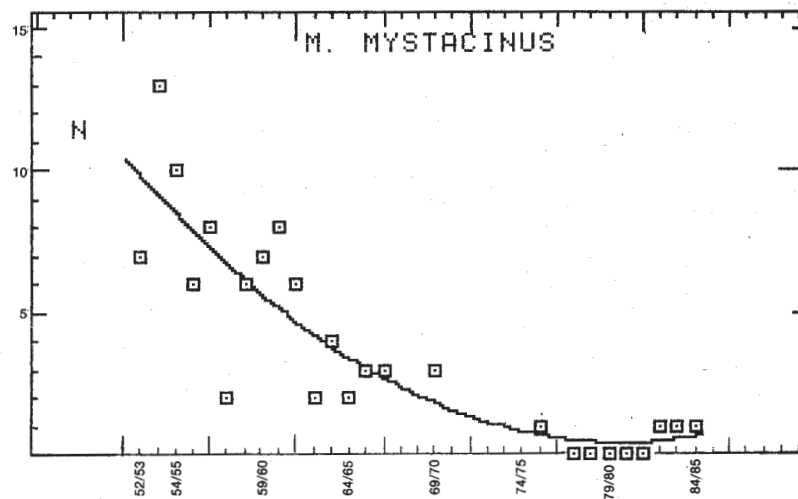

Fig. 3
Het verloop van het aantal overwinterende Watervleermuizen in de periode 1952-1985. N.B. de aantalsschalen op de verticale assen van Fig. 1, 2 en 3 zijn niet identiek.

Wat betreft de plaatsen waar de vleermuizen in de groeve overwinteren beschikken wij slechts over zeer summiere gegevens. Vroeger werd deze betrekkelijk kleine overzichtelijke groeve zonder plattegrond doorzocht. Eerst de laatste vier winters wordt er gewerkt met een kaart waarop de posities van de winterslapende dieren worden genoteerd. In een poging om, hoe gebrekkig ook, enig inzicht te geven in deze materie heb ik op een plattegrond (zie fig. 4) deze inventarisatiegegevens gecombineerd. Dit kaartje maakt duidelijk, dat de vleermuizen door de gehele groeve voorkomen en dat er wellicht enige voorkeur bestaat voor het ingangsgebied en voor het doodlopende zuidoostelijke deel van de groeve. De lange gang die aansluiting geeft met een ingestort deel van de Heerderberg heeft thans zeker geen voorkeur, er werd slechts twee keer een dier in aangetroffen. Het denkbeeld van Van Westreenen (1985) om ter verbetering van de luchtcirculatie aan het einde van de gang bij A (zie fig. 4) de verbinding met de Heerderberg te herstellen lijkt aanbevelenswaardig. Het spreekt vanzelf, dat een mogelijke verbinding, om indringers buiten te sluiten, voorzien moet worden van een vaste, lucht en vleermuizen doorlatende afsluiting. Voor het maken van een dergelijke verbinding is allereerst toestemming nodig van de eigenaresse. Voorts

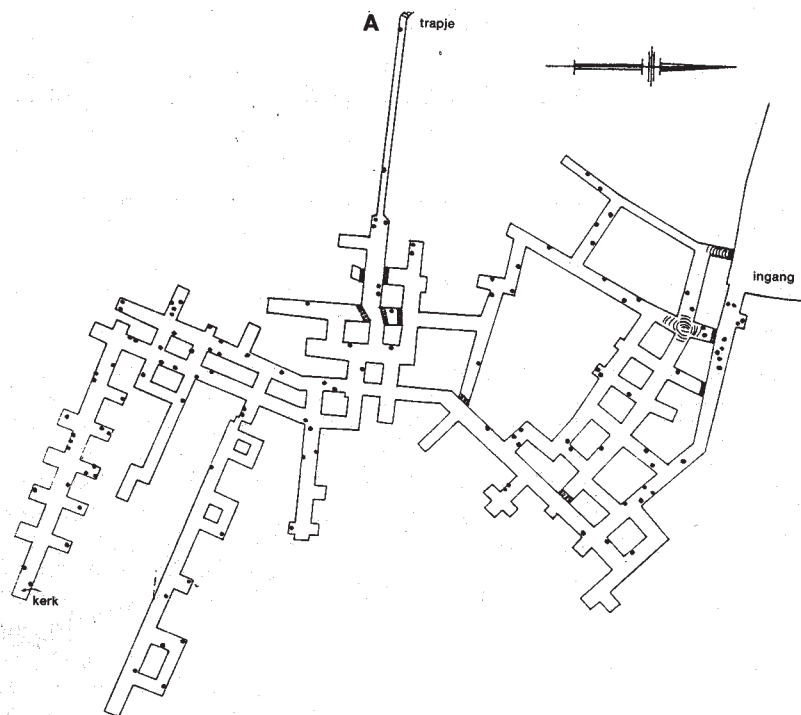

Fig. 4
De positie van de
overwinterende
vleermuizen in de
winters 1981/'82,
1982/'83, 1983/'84
en 1984/'85.

No. 44 Nieuwe
Groeve achter St.
Joseph
Voormalige
gemeente Heer.

moeten de werken zonder gevaar gerealiseerd kunnen worden en zullen de benodigde financiën beschikbaar moeten zijn. Wat betreft deze drie voorwaarden moeten helaas vraagtekens geplaatst worden. Het streven in die richting blijft echter de moeite waard.

Literatuur

Daan, S., Glas, G.H., Voûte, A.M. e.a., 1980. De Nederlandse vleermuizen: bestandsontwikkelingen in winter- en zomerkwartieren. Lutra, Vol. 22 (1-3), 1-118.

Voûte, A.M., 1983. Vleermuizen en vleermuisonderzoek in de Sint Pietersberg, In: D.C. van Schaik, e.a. De Sint Pietersberg, met een aanvullend gedeelte van 1938-1983. Thorn, EF en EF b. b.v., 1983, 566 p.

Westreenen, F.S. van, 1985. De Nieuwe Groeve. SOK Mededelingen, No. 7, 29-31.

Door Han M.A. Bochman

Een
muntwerkplaats
begin 16e eeuw

Links worden de
muntplaatjes
geknipt, rechts
geslagen. Als
aambeeld diende
een houtblok.

Uit: Das grosse
Buch der Münzen
und Medaillen von
Elvira und Vladimir
Clain-Stefanelli
und Günther
Schön. Battenberg
Verlag München
1976.

Uit het ruim 2500-jarig bestaan van munten als betaalmiddel zijn heel wat falsificaties bekend. Bij het namaken van munten nam men het niet zo nauw met de samenstelling van het metaal. Men legerde bijv. zilver met veel lood of tin om een goede munt na te maken, die normaal uit bijna puur zilver bestond.

Valsmunters hebben door de eeuwen heen altijd bestaan. Dit blijkt uit het feit dat er steeds munten opduiken uit alle perioden, die qua gewicht, metaalsamenstelling en uiterlijk een en ander

te wensen overlaten. Wie herinnert zich niet de valsmunters die kort geleden de Nederlandse briefjes van 25 en 100 gulden bijna perfect namaakten?

In het begin van onze jaartelling werden er munten geslagen uit koper, die later in een zilverbad (vloeibaar gemaakt zilver) werden gedompeld, of men plateerde een koperen plaat met zilver waaruit later munten werden geslagen*). In de Romeinse periode paste de staat deze methoden toe vanwege de inflatie. Ook liet de staat oogluikend toe dat de "barbaren" een tekort aan kleingeld aanvulden door zelf munten te slaan. Bij opgravingen uit de Romeinse periode zijn dikwijls valse betaalmiddelen gevonden.

Ondergrondse valsmunterij?

Op 26 juli 1985, in een oude groeve in onze Limburgse kalk, ontdekten de gebroeders Bindels en ondergetekende een ruim 400 jaar oude valsmunterij.

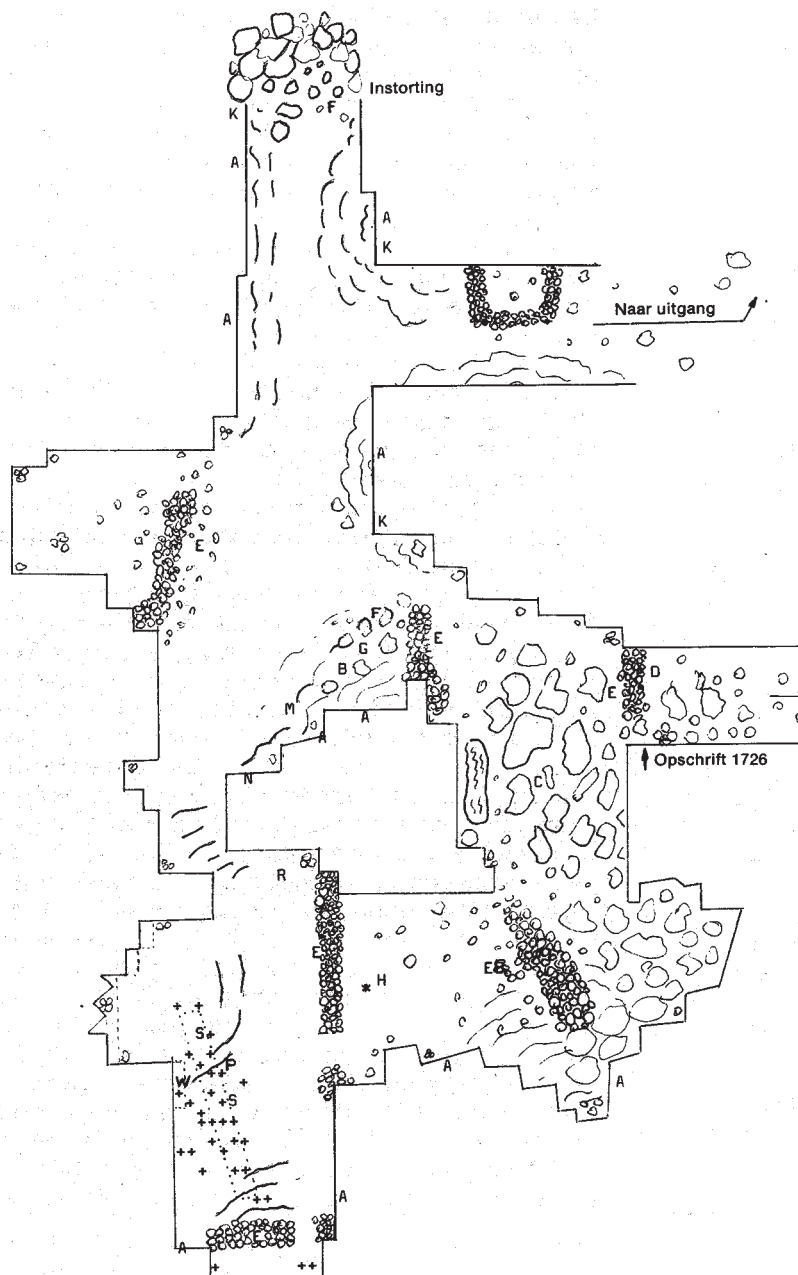
De naam van de groeve wordt voorlopig niet genoemd vanwege de bezoekersdruk die zou kunnen ontstaan op dit stelsel, met alle gevolgen vandien.

Een "recent" wandopschrift verwees ons naar een doodlopende "zak" achter een doline. Al snel merkten we dat het achterstelsel groter was dan we vermoedden. Hier ontdekten wij overblijfselen van de oude en voor die tijd zeer lucratieve bezigheid: John Bindels vond als eerste enkele koperen plaatjes, vierkant, achthoekig en rond. "Het lijkt wel valsmunterij" was zijn oordeel. Een nauwkeurige speurtocht over de vloer resulteerde in het vinden van een dertigtal muntachtige plaatjes, alle van koper, en enkele knipsels afval. Bij nadere bestudering bleken een aantal van deze plaatjes koper aan twee zijden geslagen te zijn als munt. Ook ontdekten wij enkele jaartallen, onder andere 1576 en 1577. Het merendeel bleek echter blanco. Na het vinden van de munten en de halffabrikaten werden de wanden "onder de loupe" genomen. Alle inscripties en opschriften bleken 19e en 20e eeuws. Na een korte pauze ging het speurwerk verder en wie schetst onze verbazing toen achter een muurtje zelfs stempels, een hamer en een kaarshouder aan het licht kwamen. De matrijzen lieten zich onderverdelen in drie aambeeld-/onderstempels en tien bovenstempels. Alles was verstopt in een kuiltje van 25 cm diep. Fragmenten weefsels duiden erop dat men dit arsenaal in een linnen (?) zak of doek in de vloer had begraven.

*) De oude plateertechniek vinden we ook nog bij tegenwoordige betaalmiddelen in bijv. de Bondsrepubliek Duitsland. De laagste Duitse muntwaarden, één en twee pfennig, bestaan uit een ijzerkern die geplaat is met een dun laagje koper. De vijf- en tienpfennigstukken zijn eveneens uit een ijzerkern vervaardigd, maar voorzien van een laagje tombak (legering van koper en zink).

- A. Aardpijp
- B. Munt
Ferdinand van
Beieren
1612-1650
(CU)
- C. Plafond
storting
- D. Drup onder
doline
- E. Muur
- F. IJzer.ketting
fragment -
rondel.
- G. Munt van
Gelderland
1635 (CU)
- H. Vindplaats
hamer en
stempels +
kaarshoudertje
- K. Karresporen
- M. Koperen
medaillon
(kerkelijk)
- N. Heiligehuuske
- P. 2e kandelaartje
- R. Koperen ring
(Jezus Maria
Joseph)
- S. Stookplaats
- W. Gevonden
weefsel
- +. Concentratie
van munten,
muntplaatjes,
houtschoor,
botten en
ijzerafslag
van matrijzen.

proefsleuf

De munten, vals of echt?

Met wat huiswerk konden de munten als valse Hollandse oorden of dubbele duiten worden herkend. Deze oorden zijn normaliter geslagen in Dordrecht tussen 1574 en 1579, als gevolg van het groeiend verzet van de Hollandse gewesten tegen de Spaanse overheersing. Op de voorzijde prijkt een Hollandse godin: een "maagd" in een tuintje met een omheining (gesloten hekwerk) en met opgeheven rechterarm. De tekst luidt: AUX. NOS. IN. NOM. DOM. (= AUXILIARE NOS IN NOMINE DOMINI, vertaling: Help ons in de naam des Heeren). Op de keerzijde staat het wapen van Holland ("leeuw" met kroon) met het jaartal en de tekst luidt: PHS. D. G. COM. ZEL. In het jaartal staat tussen de middelste cijfers een "roosje". De tekst kan ook luiden: PHS. D. G. HIS. REX. COM. HOL. (vertaling: Philips bij de gratie Gods koning van Spanje, graaf van Holland - en Zeeland -). Het gewicht van de originele munten varieert volgens mijn gegevens tussen de 7,70 en 7,47 gram.

Over het gevonden materiaal kan het volgende worden gemeld:

- Bij een vluchtige weging van de aangetroffen "munten" kwam ik tot de ontdekking dat geen van de gevonden plaatjes de 7 gram benaderen. Sommige zijn zelfs 2 gram lichter, inclusief de oxidatie en de verontreiniging met mergel.
- De afbeelding vertoont enige afwijkingen. Een origineel bezit horizontale streepjes in de omheining van het tuintje, bij onze exemplaren zijn dit verticale streepjes of balkjes.
- Bij de echte munten is het wapen voorzien van versieringen op de hoeken, die bij de gevonden munten ontbreken.
- De rechterarm van de godin maakt op de bekende exemplaren een sierlijke indruk met een armstand in de vorm van een V, op de onze staat die haaks op de schouder.
- Bij onze vondst bevindt zich een exemplaar met het jaartal 1569 dat volgens mijn gegevens niet voorkomt in de originele muntserie.

een origineel
exemplaar

Aldus zou men ervan overtuigd moeten zijn dat het hier een vondst van valse betaalmiddelen betreft. Het bewijs dat deze in de groeve geslagen zijn, ontbreekt echter nog. De mogelijkheid dat iemand zijn bovengronds arsenaal ooit in de groeve heeft opgeborgen, omdat hij bang was gepakt te worden bij zijn "hobby", zou reëel kunnen zijn.

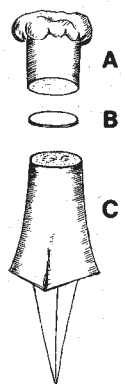
Ter plekke geslagen!

Wij besloten ons onderzoek voort te zetten. Bij het maken van een proefsleuf in de groeebodem, waarbij alle details werden verzameld, vonden we een groot aantal stukjes ijzer afkomstig van de "bloemkool" die ontstaat door het lang hameren op de bovenstempels (proefondervindelijk vast te stellen door het lang slaan op een beitel). Alle bovenstempels vertoonden zo'n "bloemkool". Verder kwamen twee brandplekken te voorschijn. De brandplekken waren waarschijnlijk aangelegd om het koper dat werd gebruikt uit te gloeien en te verhitten opdat dit zich beter liet verwerken. Ook houtskool, botten en een tweede kandelaartje werden opgegraven.

In het bodemprofiel werden geen scherven van aardewerk of glas gevonden.

Hiermee hopen wij het bewijs te hebben geleverd dat de "firma list en bedrog" ruim 400 jaar geleden de beurs heeft gespekt in deze groeve, en wel "by candlelight."

A. Bovenstempel,
B. Muntplaatje,
C. Onderstempel

Nog iets over de omgeving

De plaats, waar het materiaal is gevonden is vrij gaaf, met uitzondering van de weg ernaar toe die zeer onregelmatig is vanwege oude instortingen. In vroeger eeuwen, maar zeker ook na de oude instortingen, heeft her en der vee gestaan; halstergaten aangebracht in de brokstukken tonen dit aan. De hoeken van de gangen zijn sterk afgerond en ook veelvoudig voorzien van halstergaten. Bouwsels van 1 à 1 1/2 meter hoge muurtjes die als afscheiding dienst deden, doen denken aan veestellingen voor bijvoorbeeld schapen. De methode van blokbreken is, te oordelen aan de kromme slagsporen op het plafond, hakwerk geweest. Ter plekke zijn karresporen matig aanwezig. De gangen zijn zeer breed vanwege de roofbouw die men later pleegde (vermoedelijk veel sporen met roofbouw verdwenen). De sporen die nog te zien zijn gaan in een andere richting dan die welke wij nemen naar de uitgang. Waarschijnlijk

is deze richting korter, doch dit valt niet te bestuderen vanwege een instorting. Sterk afgeronde mergelblokken die her en der in het rond liggen, doen vermoeden dat er veel "verkeer" moet zijn geweest. De vloeren in de omgeving zijn voorzien van een tapijt van leem, dat tot bijna in alle hoeken is uitgelopen; de leem is geslibd uit de talrijke grote en kleine dolines die het stelseltje rijk is. Bij de entree van het vermoedelijk klandestiene muntatelier bevindt zich een lampris of "heilige huuske". Iets verder van de vindplaats staat een inscriptie uit 1726 in keurig oud schrift. Tot op heden is ook met deskundige hulp niets van deze inscriptie omgezet in iets leesbaars. Wij zijn wel van mening dat dit geschrift, dat ruim 150 jaar later is aangebracht, niets te doen heeft met de activiteiten die daar plaats hadden medio de 2e helft van de 16e eeuw.

Volledigheidshalve ...

Tot slot dient te worden vermeld dat de vondst is gemeld bij de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek en via deze dienst aan het Koninklijk Kabinet van munten, penningen en gesneden stenen. De directeur van deze laatste instelling, Drs. H.W. Jacobi, noemde het een unieke vondst, niet geldelijk maar wel historisch omdat het hele arsenaal compleet is opgediept en dat komt maar heel zelden voor (munten + knipsels + boven- en onderstempels + toebehoren). Overigens zijn de heren Jacobi en Van Westreenen (Staatsbosbeheer) ter plekke geweest om zich over deze zaak volledig te laten informeren. De in zeer slechte staat verkerende stempels bevinden zich op dit moment in het centraal laboratorium van het penningkabinet waar specialisten de oxidatie proberen te verwijderen. Bevindingen van de eventuele latere ontdekkingen zullen wij u niet onthouden.

Geraadpleegde literatuur

Anonymus, 1979. Koperen munten geslagen door de Zeven Provinciën der Verenigde Nederlanden (1546-1795). Amsterdam.

Baart, J., -et al, 1977. 20 jaar Stadskern Onderzoek Amsterdam. Haarlem.

Boersma, J.S., en Gelder, H.E., 1967. Munten in muntvondsten. Bussum.

Gelder, H.E., 1980. De Nederlandse munten. Utrecht.

Hillegers, H.P.M., 1983. De Cluysberg te Bemelen, cultuurhistorische aspecten. SOK-Mededelingen no 2. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Maastricht.

Hillegers, H.P.M., 1983. De veestellingen in de Bemelerberg. SOK-Mededelingen no 3. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Maastricht.

Price, M.J., 1980. Coins. London.

Zadoks-Josephus Jitta, A.N., en W.A. van Es, 1974. Muntwijzer voor de Romeinse tijd. Bussum.

Enige opmerkingen betreffende de onderaardse gangen onder de kasteelruïne te Valkenburg.

Door J. Diederer

De groeve achter pand Rouwette, Berkelstraat 22

Situatie

In de serre achter pand Rouwette Berkelstraat 22 bevindt zich een kleine onderaardse mergelgroeve die, qua ontginnings-techniek te oordelen, dateert van de laatste helft van de negentiende eeuw. De groeve doet dienst als opslagruimte en is waarschijnlijk ook voor dat doel, als z.g. "bergkelder", aangelegd. De mergelwerkers moeten bij voortgaande ontginning gestoten zijn op een reeds bestaande holte in de mergel, waardoor de verdere exploitatie van de groeve gestaakt werd.

Aangezicht van de holte achter de groeve

Een smalle doorbraak, niet groter als een kruipgat, geeft verbinding tot de oorspronkelijke holte. Een ongeveer 10 meter lange gang voert onder een hoek van 30 graden naar boven toe, waar achter enkele neergestorte rotsblokken nog een paar gangen zijn van resp. 7 en 15 meter lengte en een breedte van 3 meter. Deze gangen bevinden zich op ongeveer 5½ meter boven het niveau van de Berkelstraat. Een tweetal gangetjes draaien terug richting Berkelstraat en zijn op het einde versperd door een aardstorting. Mogenlijk mondden deze aftakkingen uit in de berghelling. Halverwege een grote gang lijkt het of getracht is een doorgang te maken richting ruïne, doch de aanleg daarvan is na een paar meter gestaakt, in de mergel uitgehakte treden zijn nog duidelijk zichtbaar.

Graafrichting en ontginningstechniek

Aan de hand van de kapsporen valt af te leiden dat de gangen zijn ontgonnen van beneden af, zelfs nog van onder het huidige straatniveau. Opmetingen hebben aangetoond dat de gangen zich richting kasteel uitstrekken. Aan de haksporen valt tevens af te leiden dat bij de aanleg deels dezelfde techniek en deels mogenlijk hetzelfde soort gereedschap gebruikt is als bij de aanleg van de reeds bekende vluchtgangen en kazematten onder de ruïne. Opmerkelijk is dat in de vluchtgangen uitsluitend gewerkt werd met hakwerktuigen met spitse punt, terwijl in het stelseltje onder de ruïne, naast de spitse hak, ook gebruik gemaakt is van hakwerktuigen met een brede slagkant. De zaagtechniek werd nergens toegepast.

In tegenstelling tot de vluchtgangen, die een breedte hebben van een meter, zijn de gangen in het stelseltje onder de ruïne ongeveer drie en soms vier meter breed. Duidelijk zijn op het einde van de gangen de werkfronten te zien.

Doel en mogelijke ouderdom

Met welk doel de gangen aangelegd zijn is niet met zekerheid te zeggen en een nadere beschouwing roept een aantal vragen op. Is er om strategische redenen getracht een ondergrondse verbinding tot stand te brengen tussen de burcht en de stad? Heeft men, gezien de forse breedte van de gangen, tevens een soort mijnbouw toegepast met het doel bouwstenen te winnen voor het kasteel?

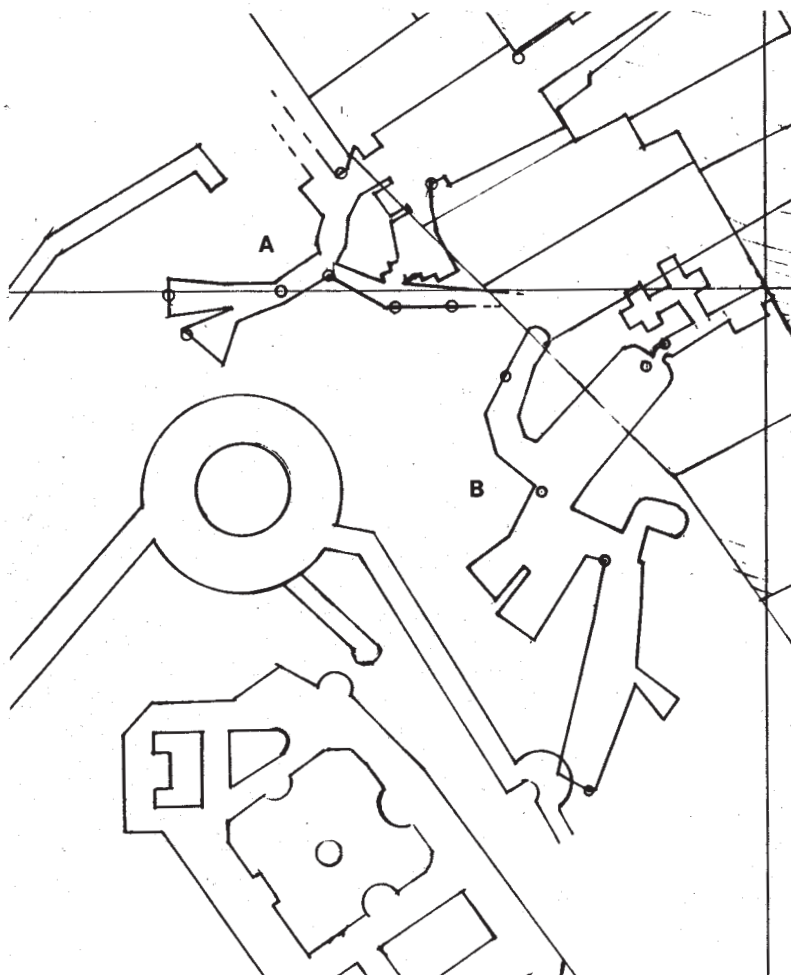
De technieken in de gangen onder de ruïne lijken geevolueerd te zijn uit de werktechnieken welke toegepast zijn bij de aanleg van de vluchtgangen. Mogenlijk heeft men bij het uithakken van de gangen ontdekt dat het vrijgekomen materiaal gebruikt kon worden om er ondermeer mee te bouwen. De ontginningstechniek wijkt echter zeer sterk af van de technieken die toegepast zijn in b.v. de oudste gedeelten van de Fluwelengrot en de Gemeentegrot, waar minstens van af de vijftiende eeuw mergelblokken ontgonnen zijn en waar een vrij goed ontwikkelde ontginningstechniek toegepast werd met hakwerktuig en de zaag. Dit in tegenstelling tot de gangen onder de ruïne, waar nog kan gesproken worden van een vrij primitieve werktechniek en het gebruik van de mergelzaag nog onbekend moet zijn geweest. Mogenlijk zou de ontwikkeling van het gangenstelsel onder de ruïne geplaatst kunnen worden tussen de periode dat de vluchtgangen aangelegd zijn en de tijd dat de onderaardse mergelgroeven, zoals de Fluwelengrot en de Gemeentegrot in exploitatie raakten.

Een team van de sinds korte tijd opgerichte stichting "In onsen Lande van Valkenborgh" startte een archeologisch onderzoek in een van de gangen, die niet verder begaanbaar was door afgevallen mergelblokken en waar een hoeveelheid zandig materiaal gestort was. Van dit materiaal werd een klein gedeelte verwijderd waarin een aantal voorwerpen werden gevonden van uiteenlopende ouderdom, o.a. aardewerkscherven, botten, dakbedekkingsmateriaal e.d.

Uit een onderzoek verricht door drs. P. Boyens van het Gemeentelijk Oudheidkundig Bodemonderzoek te Maastricht, bleken de aardewerkscherven te behoren tot Pingsdorf, Brunssum-Schinveld en Langerwehe produkten en omvatten dus een tijdspanne van 11e - 14e eeuw. Het fragment van een Romeinse tegel doet in deze combinatie wat vreemd aan. Verder werden gevonden middeleeuwse dakleien en -nagels, het oor van een vermoedelijk 17e eeuwse kruik, metalen ringen van koets- of wagentuig, een luikhaak, tegels vanaf ca. 12e eeuw, mogelijk 14e - 15e eeuw, waarvan er ook voorkomen in een mozaïk-

A. groeve achter
pand Braam

B. groeve achter
pand Rouwette

vloertje op de kasteelruïne. Tenslotte een sterk geërodeerde hamer, 14e - 15e eeuw, in gebruik tot de 17e - 18e eeuw. Volgens mededelingen van een veearts werden de botten toegevoerd aan hertachtigen.

Het blijft vooralsnog een vraag hoe deze vreemde mengeling van voorwerpen in de puinlaag van de gang is terechtgekomen. Van bovenaf is niet mogelijk, een opening naar boven is niet ontdekt. Gezien een constellatie van het huidige toegangsge-deelte is een inbreng van deze zijde onwaarschijnlijk. Er moet dus een andere verbinding zijn (geweest) waardoor dit puin is aangevoerd. De jaartallen 1870 en 1871, met de namen Welters, Smeets en Hijnen op een van de wanden, tonen aan dat in die tijd nog mensen in de nu ontdekte gangen zijn geweest.

De groeve achter pand Braam, Berkelstraat 28

Via een schuur achter pand Braam Berkelstraat 28, is de toegang te bereiken tot een klein gangenstelsel welk bestaat uit enkele horizontale gangetjes die een breedte hebben van ongeveer 1.40 m. en manshoog zijn. Deze gangetjes bevinden zich op een meter boven het straatniveau en liggen gelijkvloers met de schuur. Achter in het stelsel bevindt zich een anderhalve meter hoge 'opstap' waar twee gangen van ongeveer zeven meter lengte zich splitsen en onder een vrij steile helling (35°) omhoog lopen tot vijfeneenhalf meter boven het niveau van de Berkelstraat.

Zowel de horizontale als de stijgende gangen zijn aangelegd met hakwerktuigen, overwegend met spitse punt. Incidenteel is er gebruik gemaakt van werktuigen met een brede slagkant, evenals dat het geval is in het gangenstelsel achter Rouwette Berkelstraat 22. Een gang dateert, qua ontginningstechniek te oordelen, uit de vorige eeuw. Opmerkelijk zijn de werkfronten op het einde van de stijgende dubbele gang. Deze fronten zijn ontgonnen door middel van gekapte verticale gleuven van 25 á 30 cm. breed en enkele tientallen cm. diep, welke op hun beurt weer op een afstand van 25 á 30 cm. van elkaar gelegen zijn. De zo ontstane 'tussenschotten' konden daarna worden weggebroken. Op deze wijze bleef er in ieder geval weinig of geen bruikbare steen over dan alleen maar wat losse brokken en mergelgruis, zodat aangenomen kan worden dat de exploitatie niet tot doel had om bouwstenen te winnen. Dezelfde ontginningstechniek werd ook toegepast bij de aanleg van de vluchtgangen.

Evenals de gangen achter Berkelstraat 22 lijkt het of men getracht heeft richting kasteelruïne te werken, maar ook hier is na het bereiken van een bepaalde hoogte de aanleg van de gangen gestaakt.

Beschrijving Berkelstraat 22 eerder verschenen in Archeologie in Limburg, november 1984 no. 22.

In Memoriam Hub Rademakers

E. de Grood, voorzitter SOK

Even voor het ter perse gaan van deze uitgave bereikte ons het droeve bericht dat Ing. J.H. Rademakers op 17 oktober jl. plotseling te Heerlen is overleden. De heer Rademakers, voor velen van ons gewoon Hub, was in leven verbonden aan het Staatstoezicht op de Mijnen te Heerlen en onder meer belast met het toezicht op de onderaardse kalksteengroeven. Het leek ons goed om vanaf deze plaats onze oprechte waardering uit te spreken voor het elan waarmee hij de problematiek van onze "mergelgrotten" te lijf ging. Vooral de wegen die hij vond om de hedendaagse bestemming van veel onderaardse groeven, die van natuurreservaat, te doen harmoniëren met een achterhaalde wetgeving, dwongen alom respekt af. Zijn innemende persoonlijkheid stond er bovendien borg voor dat menige latente doch zinloze contraverse, in de bergwereld geen zeldzaamheid, bij voorbaat kansloos bleef. Ons oprecht medeleven gaat uit naar zijn vrouw en kinderen. Wij blijven Hub in dankbaarheid gedenken.

Al diegenen die Hub gekend hebben zullen beseffen hoe moeilijk het zal zijn de ontstane leegte te vullen. Desondanks hebben wij er vertrouwen in dat zijn opvolger, de heer Wiel Miserée - voor velen van ons geen onbekende, hierin zal slagen. Wij wensen hem vanaf deze plaats alle sukses!

Redactieadres:
SOK Mededelingen
Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven
De Bosquetplein 7, 6211 KJ Maastricht
Telefoon 043 - 213671

Redactie:
Ton Breuls

Vormgeving:
André Terlingen

Aan deze uitgave werkten verder mee:
Ed de Grood
Freek van Westreenen

Kopij zenden aan het redactie-adres.
De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud.
Overname mogelijk na schriftelijke toestemming van de redactie.

Prijs:
Abonnees vijf gulden, losse verkoop zes gulden.

Verantwoordelijke uitgever voor België:
T. Breuls, Bovenstraat 116, 3770 Kanne